

ВОЛОДИМИР ВЕРНАДСЬКИЙ. ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ, ПОВ'ЯЗАНІ З УКРАЇНОЮ

*"Ви знаєте, як мені люба Україна і як глибоко українське відродження
проймає мій національний і особистий світогляд,
і я вважаю, що мені судилося велике щастя взяти у ньому участь."*

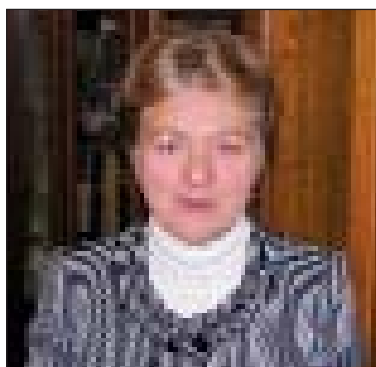
**З листа В.І. Вернадського до М.П. Василенка
від 20.IV.1921 р.**

*"Ще багато років доведеться потрудитися і його
учням, й історикам природознавства, щоб виявити
основні шляхи його наукової творчості... Це
завдання лежить на майбутніх поколіннях."*

О.Є. Ферсман

Костянтин Ситник
доктор біол. наук,
академік НАН України,
радник Президії НАН України,
почесний директор
Інституту ботаніки
ім. М.Г. Холодного НАН України,
м. Київ

Тетяна Андріанова
канд. біол. наук, ст. наук. співр.
Інституту ботаніки
ім. М.Г. Холодного НАН України,
м. Київ

Володимир Іванович Вернадський — одна із видатних постатей ХХ сторіччя, що тісно пов'язана з Україною, її культурним та інтелектуальним розвитком. Ім'я академіка **В.І. Вернадського** широко відоме у світі як ім'я природознавця, мислителя, філософа, талановитого організатора науки, громадського й політичного діяча. Геній ученого відіграв величезну роль у розвитку мінералогії та геології, геохімії та радіогеології, біогеохімії та ґрунтознавства, історії науки та суспільствознавства. Він став засновником багатьох нових наук і наукових напрямків, творцем основ концепції про ноосферу. Стрижнем наукової творчості та громадської діяльності **В.І. Вернадського** стала проблема взаємин між людиною і природою. Йому вдалось усвідомити і докладно аргументувати зв'язок між живим і неживим, створити вчення про біосферу та перетворення її у ноосферу під впливом розвитку цивілізації та наукової думки.

Комісія з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського НАН України здійснює наукову організацію та координацію всіх робіт, пов'язаних з творчим надбанням вченого-мислителя, з розвитком і популяризацією його ідей, збереженням і публікацією наукових робіт та епістолярного архіву. З ініціативи Комісії НАН України проводяться конференції та семінари, організуються виставки, готуються публікації у наукових виданнях та у засобах масової інформації. Склад Комісії з роками змінюється, але вчені різних галузей знань, що близько дотикалися до світогляду **В.І. Вернадського**, назавжди лишаються у полоні його ідей, поставлених перед суспільством проблем та питань, що потребують знань і умінь наступних після нього поколінь, продовжують дослідження його надбання.

Весняними днями 2013 року відзначався 150-річний ювілей від дня народження академіка **В.І. Вернадського**. Для України ім'я В.І. Вернадського має виняткове значення у царині розвитку науки і культури. З дитинства пов'язаний з Україною безліччю родинних, дружніх ниток, він відчував свою належність і до української культури, повер-

таючись на цю землю у різні роки свого життя. **В.І. Вернадський** став засновником Української Академії наук та Національної бібліотеки України, послідовно відстоював позицію щодо гармонійного розвитку фундаментальних і прикладних наук як основи для розбудови виробничих сил України, раціоналізації ведення народного господарства та вдосконалення політико-правової основи нашої держави. Знаними є його ідеї щодо пріоритету інтересів науки та освіти над політизованими вимогами державних органів управління ними, консолідації академічних сил задля досягнення громадських політичних прав, розуміння національно-освітнього руху як показника прагнень народу до досягнень культури, вдосконалення устрою вищої школи та її професіоналізації, які залишились на часі і потребують творчого розвитку.

Навіть через багато років відкриваються невідомі сторінки життя і наукової творчості видатного енциклопедиста та природознавця у період зміни політичних формацій і державного устрою, реорганізації і розвитку науки у першій половині ХХ сторіччя. Створена під час підготовки до святкування 125-річчя від дня народження В.І. Вернадського, згідно з постановою Президії Академії наук УРСР № 299 від 24 вересня 1987 року, Комісія з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського виявилася необхідною ланкою у функціонуванні академії, допомагаючи не тільки організувати ювілейні заходи і наукові публікації, але й проводити пошук, осмислювати та координувати подальше вивчення численних матеріалів з творчого доробку вченого. Комісія продовжила працювати при Президії АН УРСР, згодом Національної академії наук України, маючи на меті не тільки роботу в архівах, публікації та коментарі наукових робіт, щоденників та епістолярного спадку академіка В.І. Вернадського, але й підтримку популяризації концепції ноосфери, ідей і результатів досліджень В.І. Вернадського, а також сприяння поширенню сучасних наукових знань.

Більше двох десятиріч очолював роботу Комісії академік НАН України **К.М. Ситник** (Голова Комісії, 1987—2010 рр.), з ініціативи якого вона була створена. Комісія стала трибуною для провідних науковців, головним чином, Відділень наук про Землю, хімії та хімічної технології, загальної біології, а також історії, філософії та права НАН України. Вченими секретарями Комісії у ці роки були к.г.-м.н. **М.С. Стеценко**, к.г.-м.н. **А.І. Шевченко**, к.б.н. **М.В. Шевера**, к.б.н. **В.В. Шмиговська**, к.б.н. **Т.В. Андріанова**. Діяльність Комісії була успішно розпочата з участі у підготовці та проведенні святкових заходів, присвячених 125-річчю від дня народження В.І. Вернадського у 1988 році. Доповідь на урочистому ювілейному засіданні громадськості була виголошена Президентом НАН України, академіком **Б.Є. Патон**ом, який зазначив провідні риси вченого і мислителя В.І. Вернадського — *"прагнення до глибоких узагальнень, філософського*

осмислення найфундаментальніших підвалин всесвіту, до створення цілісної картини світобудови" [1]. За провідної організаційної участі Голови Комісії у ці дні проходили багатогалузевий науковий симпозіум *"Вчення В.І. Вернадського про біосферу і проблеми охорони природного середовища"* (м. Київ), конференція з питань науки і техніки (м. Одеса). Відбулись сесії наукових товариств, конференції у вищих навчальних закладах Києва, Полтави, Сімферополя [2]. За ініціативи бюро Комісії з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського у квітні 1988 року Відділення наук про Землю організувало наукову конференцію та святкові *"Читання В.І. Вернадського"*, де працювали секції методології науки та наукознавства, історії наук про Землю, історії біології, хімії, фізики, астрономії, математики, механіки, техніки. До бюро першого складу Комісії (1987—1990 рр.) входили академіки НАН України **К.М. Ситник**, **М.П. Щербак**, **В.І. Шинкарук**, д.е.н. **Г.М. Добров** та к.г.-м.н. **М.С. Стеценко** (секретар), к.і.н. **О.М. Апанович**, к.г.-м.н. **А.І. Шевченко**. Крім того, активну участь у роботі брали члени Комісії — академік НАН України **А.В. Чекунов**, члени-кореспонденти НАН України **В.І. Бєляєв**, **М.А. Голубець**, д.г.-м.н. **Е.В. Соботович**, д.і.н. **Хижняк В.П.**, к.і.н. **Л.А. Дубровіна**, к.б.н. **А.В. Гордецький**, **Ю.О. Храмов**, к.б.н. **С.П. Рудая** та інші. Історіографічні та історико-філософські тенденції ювілейних засідань згодом знайшли продовження у дальшій роботі Комісії.

Ім'я академіка **В.І. Вернадського** нерозривно пов'язане з Україною. Народився він 12 березня 1863 року у Петербурзі і мав козацьке українське коріння. Батьки В.І. Вернадського були киянами — батько, Іван Васильович Вернадський¹, був професором політичної економії та статистики, мати, Ганна Петрівна Вернадська (Константинович) виховувалась у приватному пансіоні. Частина його дитинства пройшла в Україні, куди він часто приїжджав з батьками. Більше того, з 1868 по 1873 рік у зв'язку із хворобою батька Вернадські проживали у Харкові, і три останні роки цього періоду він навчався у класичній гімназії. У родині знали українську мову, були живі українські національні традиції. Мальовнича земля України сприяла розвитку у молодого В.І. Вернадського потягу до природознавства та вибору такого фаху на фізико-математичному факультеті Петербурзького університету, спраги до пізнання таємниць природи та подальшого зв'язку з Україною на все життя. Монографія **К.М. Ситника**, **О.М. Апанович**, **С.М. Стойка** *"В.І. Вернадський. Життя і діяльність на Україні"* [3] стала важливим базовим доробком Комісії, що являв собою ґрунтовну спробу проаналізувати наявні факти та архівні документи щодо впливу В.І. Вернадського на розвиток науки в Україні, його наукових розробок учення про живу речовину, біосферу та ноосферу. Видання містило також раніше неопубліковані матеріали — нотатки, вис-

¹Вернадський Іван Васильович (1821—1884) — син лікаря, професор Київського (з 1849 р.) і Московського (з 1850 р.) університетів, Головного педагогічного інституту Петербурга (з 1856 р.), директор Державного банку в м. Харкові, член Лондонського статистичного товариства (з 1958 р.), батько академіка В.І. Вернадського.

тупи, спогади, щоденникові записи, що підвищило його значущість. Книга викликала резонанс у суспільстві і спонукала посилення уваги до праць цього титана науки.

Наукова творчість В.І. Вернадського асоціюється з Україною із 1890 року, коли молодий учений брав участь у вивченні та картуванні ґрунтів Полтавської губернії, працюючи в експедиції **В.В. Докучаєва**. Тут, у Кременчуцькому та Полтавському повітах, він провів важливі спостереження, що вже через чверть сторіччя знайдуть втілення в його розробках біогеохімічних ідей [4]. Результати його численних експедицій та поїздок по Україні — в Дрогобич і Борислав (1894 р.), Кременчук, Лубни і Полтаву (1901 р.), Житомирську і Полтавську губернії (1904 р.), Рівненський повіт Волинської губернії (1909 р.), слугували матеріалами, поряд із даними експедицій до Криму, на Кавказ і Урал, Забайкалля і Оренбурзьку губернію, до новаторських праць з мінералогії та кристалографії, геохімії та радіогеології. У 1913 році родина Вернадських купує земельну ділянку у с. Шишаки Полтавської губернії та будує садибу в староукраїнському стилі на лівому березі річки Псел. Загалом, майже кожного року протягом 30-річного періоду В.І. Вернадський буває в Україні — працюючи, відпочиваючи, надихаючись новими думками та ідеями. Тут він почав обмірковувати базові ідеї вчення про біосферу та роль живої речовини у структурі земної кори, а 1916 року пережив творче піднесення, коли розрізнені думки щодо живої речовини і факти з історії Землі почали складатися в теоретичну систему. Фундаментальні узагальнення наступних років продовжили процес створення новітніх геохімічних та біосферних підходів до розуміння глобальних планетарних процесів, що відбуваються на Землі.

Саме другому складу Комісії з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського (1990—1998 рр.) випала честь опрацьовувати і готувати до друку архівні матеріали щоденників [5,6] великого вченого за 1917—1921 рр., коли він найтісніше був пов'язаний з Україною. Щоденники відбивають наукові пошуки, організаційну діяльність і приватні стосунки з близькими людьми, культурними і громадськими діячами у період буремних років війни, зламу старого державного устрою, розбудови нових інституцій. Комісія складалась із академіків НАН України **К.М. Ситника** (голова), **В.І. Шинкарука** і **М.П. Щербака**, члена-кореспондента НАН України **В.М. Шестопалова** (заступник голови), д.б.н. **Я.П. Дідуха** (заступник голови), д.ф.н. **В.І. Онопрієнка**, д.т.н. **М.І. Сенченка**, к.г.-м.н. **А.І. Шевченко** (секретар), **С.М. Кіржаєва**, **Ю.О. Храмова**, **А.П. Брайон** і **М.І. Крячко**. Довгі роки Секретар Комісії, а в наступні роки — заступник голови, **Антоніна Іванівна Шевченко** була координуючим, авторитетним та відданим дослідником творчого спадку В.І. Вернадського. Вона стала відповідальним секретарем Науково-редакційної Ради при підготовці архівних рукописів до друку, яка тоді працювала під натхненним керівництвом голови Ради — академіка **К.М. Ситника**.

Участь у виданні рукописів брала і Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського (НБУВ). Щоденники В.І. Вернадського опубліковані двома книгами [5, 6] та є унікальним джерелом вивчення наукових ідей і розвитку світогляду вченого, хронікою його наукової і громадської діяльності у 1917—1921 рр. Підготовка до друку і коментарі цих документів здійснювалась у співпраці з Комісією РАН з вивчення наукової спадщини академіка В.І. Вернадського, і спонукала подальші публікації багатьох інших багаторічних щоденникових записів академіка в Москві під редакцією д.г.-м.н. **В.П. Волкова**.

Опрацьовані архівні записи займають важливе місце в науковому спадку вченого та викликають постійний інтерес різних спеціалістів тому, що основні положення про живу речовину були висловлені В.І. Вернадським під час перебування в Україні в 1917—1921 рр.: у м. Полтаві і в с. Шишаки, у м. Києві і на Старосілівській біологічній станції, у м. Сімферополі. У цей період він складає програму з вивчення ролі живих організмів у геохімічних процесах, безпосередньо проводить наукові студії цього напрямку, готує рукописи "*Об участии живого вещества в создании почв*" [3], "*Живое вещество в земной коре и его геохимическое значение*" [3], в яких формулює основний висновок про планетарне та космічне значення живої речовини. Пізніше, 1922 року, коли він покинув Україну і перебував у довгостроковому закордонному відрядженні (1922—1926 рр.), учений представив хід і результати проведених досліджень з біогеохімії в Паризькій Академії наук. В.І. Вернадський вважав цей виступ першою закордонною доповіддю нещодавно організованої у 1918 році Української Академії наук.

Загалом, учений сформулював два головних біогеохімічних принципи про те, що біогеохімічна біогенна енергія у біосфері прямує до свого максимуму, та що виживають у процесі еволюції ті види, які сприяють збільшенню біогенної геохімічної енергії завдяки своєму життю. Він ясно показав планетарне значення рослинного покриву та всієї живої речовини для всіх зовнішніх оболонок Землі. А також те, що немає більш могутньої та постійно діючої хімічної сили, ніж уся сукупність живих організмів.

У цей період публікуються такі важливі роботи В.І. Вернадського, як монографія "*Le Geochimie*" [7] (1924), стаття "*L'autotrophie de l'humanite*" [8] (1925) і монографія "*Биосфера*" [9] (1926). Створена у тісному зв'язку з біогеохімією та вченням про живу речовину концепція біосфери є однією із визначних філософських узагальнень у галузі природознавства. Подальший її розвиток змінив природознавчі уявлення про Всесвіт і дозволив об'єднати в одному світогляді вчення про біосферу та науково-технічну діяльність людства з її результатами. Зростаючий геохімічний і геофізичний вплив людини на структуру та організацію біосфери цікавив ученого все життя. Вершиною його творчості і філософської думки стало формулювання концепції ноосфери як якісно нового стану біосфери, ознакою якої є існування та розвиток

Володимир Вернадський —
професор мінералогії та кристалографії. 1905 р.

сфери розуму. У своїх останніх працях "*Несколько слов о ноосфере*" [10] (1944), "*The Biosphere and the Noosphere*" [11] (1945) В.І. Вернадський писав про поступові еволюційні перетворення біосфери Землі під впливом людини, як рушійної геологічної сили, у новий її стан — ноосферу. Він наголошував на ролі людини у трансформаціях структури та функціонуванні біосфери, на провідній ролі людського розуму і наукової думки, що зумовляють прогрес, збереження та перетворення біосфери.

Геніальність ученого полягала і в тому, що коло його наукових інтересів було досить широким. Це і багаторічні біогеохімічні дослідження в галузі радіоактивності; аналіз хімічної будови Землі; звернення до філософських питань проблеми часу, а також проблеми симетрії стосовно живої речовини, різні стани простору; аналіз ролі наукової думки, як планетарного явища. Багатогранний науковий спадок академіка В.І. Вернадського з роками все більше привертає увагу спеціалістів різних наукових галузей. Сформульовані ним принципи організованості та цілісності наукової картини світу, взаємозв'язку у розвитку планетарних процесів, засади концепції ноосфери і його гуманістичний світогляд відкривають надзвичайно широкі перспективи до об'єднання зусиль учених різних напрямків досліджень для пошуків виходу із екологічних та економічних загроз, переосмислення духовних канонів сучасності.

Одним із досягнень у роботі Комісії з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського НАН України під головуванням академіка НАН України

К.М. Ситника стало запровадження та організація щорічних, починаючи з 1991 року, Читань академіка В.І. Вернадського. Зазвичай засідання проводяться 12 березня, у день народження великого вченого, та об'єднують провідних фахівців різних галузей науки як природознавців, так філософів й істориків. Базовою інституцією цих зібрань довгий період був Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Останніми роками ініціативну участь у щорічних Читаннях бере Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського на чолі із заступником голови Комісії, академіком НАН України **О.С. Онищенком**, що надає заходам культурно-просвітницького напрямку.

Доповіді, виголошені ще під час перших років Читань, знайшли відображення у науковому збірнику "*Чтения академика Владимира Ивановича Вернадского (1991—1992)*" [12] (1994). Найбільш пам'ятними були виступи, опубліковані під назвами "*Экологическая нравственность в эпоху ноосферы*" академіка НАН України **Д.М. Гродзинського**, "*В.И. Вернадский о нравственном облике ученого*" д.ф.н. **І.І. Мочалова** і д.ф.н. **В.І. Онопрієнко**, "*Преодоление отчуждения живого вещества — важнейшая задача современной цивилизации*" д.б.н. **В.О. Межжеріна**, "*Нравственная ориентация биосферологии В.И. Вернадского*" к.ф.н. **М.М. Кисельова**. За роки проведених Читань розглядалися питання моральності у науці (1991—1993 рр.) і відношення В.І. Вернадського до різних наук (2001 р.), вивчення живої речовини та розвитку ґрунтознавства в Україні (1994, 2009 р.), геохімічних підходів в екології (1995 р.) та еколого-ноосферних ідей вченого (2006 р.), геологічних поглядів В.І. Вернадського і розвитку антропогенної геології в Україні (1996 р.), енергетичної безпеки (2005 р.), ноосферного періоду в історії Землі (1997 р.) та філософські й ноосферні ідеї вченого (2004, 2007, 2009—2011 рр.), розвитку сучасної хімії у розрізі ноосферних ідей (2011 р.), громадянської позиції В.І. Вернадського (1998 р., 2001 р.), створення і перших років функціонування Української Академії наук (1999 р.) та В.І. Вернадського як організатора науки й освіти (2012 р.), державницької та політичної діяльності В.І. Вернадського (2000 р., 2008 р.). Доповідачами виступали Голова і члени Комісії, запрошені провідні вчені України, гості з Росії та Білорусі. За роки Читань у їх учасників була можливість почути блискучу наукову думку академіків НАН України **С.А. Андронаті**, **В.Г. Бар'яхтара**, **С.В. Волкова**, **Д.М. Гродзинського**, **П.Ф. Гожика**, **І.Ф. Кураса**, **Ю.А. Левенця**, **А.Г. Наумовця**, **О.С. Онищенка**, **М.В. Поповича**, **Л.Г. Руденка**, **К.М. Ситника**, **Е.В. Собоновича**, **М.П. Щербака**; довідатись про результати наукових пошуків і діяльності членів-кореспондентів НАН України **М.В. Багрова**, **Р.Я. Белєвцева**, **Я.П. Дідуха**, **Л.А. Дубровіної**, **В.І. Лялька**, **О.М. Пономаренка**, **А.П. Травлеєва**, д.г.-м.н. **Е.Я. Жовинського**, д.ф.н. **В.С. Крисаченка**, д.е.н. **Б.А. Малицького**, д.г.-м.н. **Б.Ф. Міцкевича**, д.ф.н. **В.І. Онопрієнка**, д.г.-м.н. **В.І. Павлишина**, д.б.н. **О.О. Протасова**, д.т.н. **М.І. Сенченка**; почути ґрунтовні доповіді к.і.н. **О.М. Апанович**,

к.б.н. **С.К. Ситника**, к.ю.н. **І.Б. Усенко**, к.б.н. **М.В. Шеври**. Читання академіка В.І. Вернадського є трибуною пропагування досягнень загальноприродничих, гуманітарних та, до певної міри, технічних наук; можливістю звернутися до ідей і витоків заснування Української Академії наук. Пам'ятним є також виступ **Бочкарьова В.І.** з Національного антарктичного наукового центру МОН України, присвячений 15-річчю антарктичної станції "Академік Вернадський" (2010 р.) та демонстрація прекрасного фільму про дослідження природи Антарктики.

Особливим видався 2008 рік, коли проходило святкування 145-річчя з дня народження академіка В.І. Вернадського. Комісія з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського НАН України (2007—2010 рр.) складалась із академіків НАН України **К.М. Ситника** (голова), **О.С. Онищенко** (заступник голови), **В.В. Гончарука** (заступник голови), **В.М. Шестопалова** (заступник голови), **Д.М. Гродзинського**, **П.Ф. Гожика**, **В.С. Підгорського** і **М.В. Поповича**, членів-кореспондентів НАН України **М.В. Багрова** і **О.Ю. Митропольського**, д.ф.н. **В.С. Крисаченка**, д.е.н. **Б.А. Малицького**, д.ф.н. **В.І. Онопрієнка**, д.б.н. **В.С. Ткаченка**, к.б.н. **Т.В. Андріанової** (секретар), к.х.н. **Ф.Н. Пацюка**, к.б.н. **І.Р. Алексєнка**. У березні відбулись традиційні XVIII Читання академіка В.І. Вернадського на тему "*Політичні і державницькі погляди В.І. Вернадського: проєкція в XXI століття*" за головування академіка НАН України **К.М. Ситника**, окрім того організувались ще одні урочисті ювілейні збори в рамках програми "Меридіан Вернадського", згідно з розпорядженням Президії НАН України від 24 квітня 2008 року. Тоді ж публікуються ювілейні статті, які узагальнюють і висвітлюють наукову творчість і діяльність В.І. Вернадського в Україні як Першого президента Української академії наук, його філософські підходи до науки, її організації та закономірності розвитку [13—15].

Завдяки співпраці Комісії, Президії НАН України, Комісії РАН з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського, Фонду ім. В.І. Вернадського, 21 травня 2008 року у Білому залі Великого конференц-залу НАН України відбулися Наукові читання, присвячені 145-річчю з дня народження В.І. Вернадського під головуванням Президента НАН України, академіка **Б.Є. Патона**. Програма складалась з привітань-доповідей **Б.Є. Патона**, а також Голови Комісії РАН з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського, директора Інституту геохімії та аналітичної хімії ім. В.І. Вернадського РАН, академіка РАН **Е.М. Галімова**; також вітав наукове зібрання Президент Фонду ім. В.І. Вернадського, к.е.н. **К.О. Степанов**, який нагородив стипендією Фонду аспіранта Інституту хімії поверхні НАН України **Л.Р. Азизову**. У другій частині засідання найбільшу зацікавленість аудиторії викликали виступи академіка НАН України **Е.В. Соботовича** "*Місце ядерної енергетики в екологічній стабілізації біосфери*" та академіка НАНУ **Ю.А. Левенця** "*Проблеми державної влади і політики у науковій спадщині В.І. Вернадського*".

Заслухано доповіді "*Стратегія подолання глобальної екологічної кризи та ноосфери*" академіка НАН України **В.М. Шестопалова**, "*Наукові досягнення можуть бути єдиними для всіх*" академіка РАН **Е.М. Галімова**, "*Новий етап розвитку ноосферології: стійкий розвиток, наука, освіта*" академіка АН Молдови **А.Д. Урсула** та "*В.І. Вернадський і академічні витоків хімічної науки в Україні*" члена-кореспондента НАН України **Г.А. Ковтуна**. Згідно з ювілейною програмою "Меридіан Вернадського" проводилась також наукова експедиція (22—29 травня 2008 р.) по місцях академіка В.І. Вернадського в Україні — до м. Кременчук і м. Полтави за організаційного супроводу члена Комісії, директора Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення НАН України, члена-кореспондента НАН України **О.М. Пономаренка**, а також до м. Сімферополь і м. Ялти при підтримці члена Комісії, ректора Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, члена-кореспондента НАН України **М.В. Багрова**.

Масштаб особистості В.І. Вернадського та його діяльність не втрачають з роками актуальність, бо він стояв біля джерел створення Української Академії наук і Національної бібліотеки, був Першим Президентом УАН (1918—1921 рр.), ректором Таврійського університету (1920—1921 рр.). Досвід В.І. Вернадського як академіка Російської Академії наук став у пригоді в період заснування академії в Україні. Принципи організації науки, викладені вченим, слугували підґрунтям створення Української Академії наук та її подальшої розбудови. Він обстоював, щоб базовими засадами академії були державність її як установи і професійність, об'єднання під дахом академії широкого комплексу наук — гуманітарних, природничих і технічних (продуктивних сил), функціонування її як центру координації наукової діяльності і розвитку досліджень в Україні. Тому особливе місце серед праць В.І. Вернадського займає робота "*Научна думка як планетне явлення*" [16, 17], що написана у 1938—1939 рр. Вона є узагальненням та роздумами про долю наукового пізнання, взаємозв'язок природничих наук і філософської думки, подальшу еволюцію людства. В.І. Вернадський підкреслював, що наука та наукова творчість неможливі без "одночасно існуючих наукової організації та наукової середовища" [17], що необхідне державне фінансування науки для зростання "наукового знання" і на цій основі — прикладного впровадження її досягнень для розвитку суспільства.

Комісія з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського НАН України складу 2001—2007 рр. (за головування академіка НАН України **К.М. Ситника** та секретаря, к.б.н. **В.В. Шмигоської**) мала основною метою опрацювання архівних матеріалів і наявних публікацій щодо історії та роботи вченого як Першого Президента УАН. Книга "*Володимир Вернадський і Академія*" [18] (2006 р.) стала результатом багаторічних зусиль і докладно розкрила діяльність та значення В.І. Вернадського в створенні Української академії наук, розгортанні її діяльності, залученні до

неї видатних учених різних галузей знань. Завдяки енергії та розуму вченого-організатора, його колег-однодумців початковий період заснування і роботи академії виявився плідним для її становлення, а висловлені ідеї знайшли втілення у подальшому розвитку української науки. Підґрунтя монографії склали спогади видатних учених *М.Г. Холодного*, *В.Л. Комарова*, *Б.Л. Личкова*, опубліковані щоденники В.І. Вернадського [5, 6], матеріали різних державних архівів України і матеріали видання вибраних праць В.І. Вернадського Національною академією наук України [19]. Робота враховувала численні початкові розробки: *І.І. Мочалова* [4], *О.М. Апанович* [21], *К.М. Ситника* [20, 21, 26], *С.М. Стойка* [21], *Г.М. Доброва* [22], *В.І. Онопрієнка* [22,23], *Л.С. Депенчук* [23], *Л.В. Матвєєвої* [24], *Л.В. Ковальчук* [24], *Ю.О. Храмова* [25], *С.П. Рудої* [25], *В.А. Кучмаренко* [25], *В.М. Багнока* [26]. Слід зазначити, що деякі з цих дослідників були членами Комісії у різні роки. Сприяли підготовці публікацій і подальшій роботі Комісії також науково-бібліографічні покажчики праць В.І. Вернадського та літератури про нього з фондів НБУВ [27,28], які були видані у 1992 та 2003 роках. У монографії академіка *К.М. Ситника* і к.б.н. *В.В. Шмиговської* відображено складні процеси, які передували створенню Української академії наук у 1918 році. Показана провідна роль академіка В.І. Вернадського у започаткуванні академії, надання їй напруженого ритму роботи та гнучкості побудови. Завдяки його наполегливості та творчій організаційній діяльності як Першого Президента за короткий період вдалося сформувати достатньо досконалу структуру всієї академії, залучити до роботи фахівців, які сприяли її подальшій високій професійності та авторитету. В УАН було організовано відділи: історично-філологічний, фізично-математичний (з виділеннями основних наук та прикладного природознавства), соціальних наук (із підвідділами юридичних та економічних наук). У цей же час створюються Національна бібліотека, Національні музеї (зоологічний, ботанічний, геологічний, палеонтологічний, мінералогічний, антропологічний), Астрономічна обсерваторія, Ботанічний сад, Акліматизаційний сад, низка інститутів і лабораторій, біологічна станція [14]. Перший рік функціонування УАН виявився успішним і довів, що така інституція життєздатна і вкрай потрібна Україні попри всі політичні і воєнні незгоди, а також дискусії навколо напрямків її діяльності, включення всього комплексу наук до академії, використання лише української мови як мови науки. Наприкінці надважкого і політично бурхливого 1919 року УАН вже налічувала 25 установ зі штатом близько тисячі чоловік. Так склалося, що у листопаді 1919 р. В.І. Вернадський виїздить з Києва у справах академії до Ростова і потім, у розпал військових дій на цих територіях, він вимушений прямувати до міст Новочеркаська, Єкатеринодара, Новоросійська і вже у січні 1920 р. — до Криму. У наступні кілька років до Києва він не повернувся, проте залишався академіком УАН (пізніше ВУАН і АН УРСР) до кінця своїх днів.

Короткий кримський період життя В.І. Вернадського (1920—1921 рр.) ознаменувався такими визначними подіями, як обрання професором (квітень 1920 р.), а згодом і ректором (вересень 1920 р.) Таврійського університету. Вчений першим проводив геохімічні дослідження грязьових вулканів Керченського півострова та Азовського моря, радіоактивності Південного берега Криму; з його ім'ям пов'язані знахідки і вивчення родовищ сірки на г. Опук, графіту у прожилках кристалічних сланців біля с. Старий Крим, а також бокситів; у Таврійському університеті він розробив і вперше читав курс з геохімії. Насичене інформацією і гарно проілюстроване видання, присвячене дослідженням, викладацькій та громадській діяльності академіка В.І. Вернадського в Криму [29] було підготовлене одним із членів Комісії, членом-кореспондентом НАН України *М.В. Багровим* зі співавторами. Презентація книги відбулась під час XV Читань академіка В.І. Вернадського у 2005 році. Цікаві сторінки, що описують діяльність В.І. Вернадського як ректора Таврійського університету. Не втрачають актуальності порушені ним проблеми щодо збереження доступності вищої школи, розширення фінансування науково-освітніх установ, академічних свобод і університетського самоврядування, піднесення морального авторитету професорсько-викладацького складу. Він передбачив провідне значення вищої школи в інтернаціоналізації освіти як першого кроку до ноосферизації суспільного буття, що залишається стратегічною метою і нашого тисячоліття, зумовлюючи необхідність спрямування вітчизняної системи освіти на інтеграцію в міжнародне науково-освітнє співтовариство.

Після від'їзду із м. Сімферополя наприкінці лютого 1921 року В.І. Вернадський тільки короткими наїздами побував в Україні. Роки наукових розвідвань та філософських роздумів, науково-організаційна робота та зустрічі із різними вченими, громадськими і культурними діячами в Україні стали запорукою подальшого інтенсивного листування академіка. Багатогранність і глибина наукових інтересів В.І. Вернадського зумовила широке коло спілкування, і свідченням цього є багата епістолярна спадщина вченого. Серед його дописувачів на Україні були учень та директор Українського геологічного комітету (1918—1927 рр.) *Б.Л. Личков*, члени академії *О.О. Богомолець*, *Е.С. Бурксер*, *М.П. Василенко*, *К.Г. Воблій*, *Е.Ф. Вотчал*, *А.Ю. Кримський*, *В.І. Липський*, *В.І. Лучицький*, *П.А. Тутковський*, *А.В. Фомін*, *М.Г. Холодний*, *Б.І. Чернишов* та інші. Навіть залишивши 1921 року Україну, В.І. Вернадський підтримує зв'язок із Українською Академією наук. У 1920—30 рр. він надсилає в УАН, а також деяким ученим — *А.Ю. Кримському*, *Б.Л. Личкову*, *А.В. Фоміну*, *М.Г. Холодному* — свої роботи із Петрограда, Парижа, Праги, а пізніше і з Москви. Дослідникам творчості та життєвого шляху академіка В.І. Вернадського його епістолярний спадок надає можливість зрозуміти й уточнити важливі моменти біографії, визрівання наукових задумів і філософських ідей, формування громадянської позиції у нелег-

Музей академіка В.І. Вернадського
у с. Шишаки Полтавської області.
Фрагмент експозиції. 2009 р.

кі часи. У листах можна простежити цікавість ученого до Української Академії наук — роботи та успіхів друзів, співробітників, до діяльності Старосільської біологічної станції, на якій він був 1919 року, до розвитку Ботанічного саду, їх подальшої долі.

Працюючи в царині вивчення живої речовини, В.І. Вернадський продовжував підтримувати інтерес українських учених до розробок у цій галузі (*А.В. Фомина, В.І. Липського, М.Г. Холодного* та інших). З цим науковим напрямком пов'язана його різнобічна нау-

ково-організаційна діяльність, у першу чергу на Старосільській біологічній станції під м. Києвом, згодом утворення відділу живої речовини при КЕПС у м. Петрограді, який пізніше завдяки його зусиллям перетворився на Біогеохімічну лабораторію — основу Радієвого інституту. Листи зберегли важливі частинки історії організації та ініціатив вченого у розвитку радіогеології, радіохімії, біогеохімії в цих установах. У 1920-ті та 1930-ті роки зоологи й ботаніки з України сприяли та допомагали у проведенні досліджень,

Література

1. Патон Б.Є. Академік В.І. Вернадський — великий вчений і мислитель // Вісник АН УРСР. — 1988. — № 7. — С. 3—10.
2. Шевченко А.І., Стеценко М.С., Демедюк Ю.М. Відзначення 125-річчя з дня народження академіка В.І. Вернадського на Україні // Вісник АН УРСР. — 1988. — № 7. — С. 92—95.
3. Сытник К.М., Стойко С.М., Апанович Е.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — 2-е изд., испр. и дополн. / АН УССР. — К.: Наук. думка, 1988. — 366 с.
4. Мочалов И.И. Владимир Иванович Вернадский. — М., 1982 — 488 с.
5. Вернадский В.И. Дневники, 1917—1921: (Окт. 1917 — янв. 1920) / Сост.: М.Ю. Сорокина, С.Н. Киржаев, А.В. Мемелов, В.С. Неаполитанская; Отв. ред.: К.М. Сытник, Б.В. Левшин; НАН Украины. Комис. по разработке науч. наследия акад. В.И. Вернадского, ЦНБ им. В.И. Вернадского, РАН. Архив. — К.: Наук. думка, 1994. — 272 с.
6. Вернадский В.И. Дневники, 1917—1921: (Январь 1920 — март 1921) / Сост.: С.Н. Киржаев, А.В. Мемелов, В.С. Неаполитанская, М.Ю. Сорокина; Отв. ред.: К.М. Сытник, Б.В. Левшин; НАН Ук-
7. Vernadsky V.I. Le Geochimie. — Paris: Alcan, 1924. — 404 p.
8. Vernadsky V.I. L'autotrophie de l'humanite // Rev. Gen. Sci. — 1925. — 36, N 17/18. — P. 495—502.
9. Вернадский В.И. Биосфера. — Л.: Научн. хим.-техн. изд-во, 1926. — 146 с.
10. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере // Успехи соврем. биологии. — 1944. — 18, вып. 2. — С. 113—120.
11. Vernadsky V.I. The Biosphere and the Noosphere // American Scientist. — 1945. — 33; N 1. — P. 1—12.
12. Чтения академика Владимира Ивановича Вернадского (1991—1992): Сб. науч. тр. /под ред. К.М. Сытника, Я.П. Дидуха, Ю.А. Храмова др. — К.: Наук. думка, 1994. — 144 с.
13. Сытник К.М. Перший президент Української академії наук // Вісн. НАН України.— 2008. —3.— С. 44—54.
14. Сытник К.М. Творець і перший президент Української Академії наук Володимир Вернадський // Світогляд. — 2008. — 3. — С. 10—17.

надсилали деякі матеріали. Розвиток ідей В.І. Вернадського знайшов утілення у численних його публікаціях і його колег, результатах різних наукових груп.

Члени другого (1990—1998 рр.) і третього (1998—2001 рр.) складу Комісії з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського НАН України взяли на себе, серед іншого, опрацювання архівів і публікацію під редакцією академіка **К.М. Ситника** листування видатного вченого із академіками **О.О. Богомольцем** і **М.П. Василенком** [30], **В.І. Липським** [31] і **А.В. Фомінім** [32], математиками [33]. Вперше надруковані листи стали продовженням представлення науковій аудиторії його епістолярної спадщини, після листів академіку **А.Ю. Кримському** [21]. До складу Комісії 1998—2001 рр. входили академіки НАН України **К.М. Ситник** (голова), **С.В. Волков**, **М.А. Голубець**, **І.Ф. Курас**, **О.С. Онищенко**, **В.А. Смолій**, **Е.В. Собонович** і **М.П. Щербак**, члени-кореспонденти НАН України **П.Ф. Гожик** і **А.П. Травлєєв**, д.б.н. **Я.П. Дідух** (заступник голови), д.ф.н. **В.С. Крисаченко**, д.е.н. **Б.А. Малицький**, д.г.-м.н. **О.Ю. Митропольський**, д.ф.н. **В.І. Онопрієнко**, к.г.-м.н. **А.І. Шевченко** (заступник голови), к.б.н. **М.В. Шевера** (секретар), к.і.н. **С.М. Кіржаєва**, к.б.н. **І.Р. Алексєєнко**.

Вивчення рукописного спадку В.І. Вернадського зумовило підготовку до друку ранньої незакінченої статті "Угорская Русь с 1848 г." (1880—1885 рр.), невідомого рукопису "Заметки, выписки и библиография об Угорской Руси и угроруссах" (1889 р.) молодого В.І. Вернадського, а також коментарів до них. Публікація "Про Угорську Русь" [34] спонукає до нового погляду на особливості становлення видатного вченого, свідчить про різнобічні його інтереси, глибокі знання і власний погляд на історичне минуле. У роботі В.І. Вернадський виступав на захист закарпатських українців — угорських русинів, дав цікаві нотатки і огляд деяких елементів їх культури.

Загалом, в Україні є багато місць, пов'язаних з академіком В.І. Вернадським, але особливо його шанують на Полтавщині. Від початку своєї організації Комісія підтримує цікавість до творчості вченого та пам'ять про нього, допомагає, організовує конферен-

ції, зустрічі, шефствує над спеціалізованою екологічною школою ім. В.І. Вернадського у смт. Шишаки Полтавської області та організованим там музеєм. Секретар Комісії **А.І. Шевченко** стала автором біосферної і співавтором меморіальної експозиції музею В.І. Вернадського у Шишацькій середній школі, оформленої Полтавським художнім фондом. Її зусиллями була розроблена історико-природничка програма для музею і школи. Бували тут з метою допомоги, лекцій, спілкування академіки НАН України **М.В. Новиков**, **К.М. Ситник**, **О.С. Онищенко**, **А.Г. Наумовець**, інші члени Комісії та наступні секретарі — **М.В. Шевера**, **В.В. Шмигоська**, **Т.В. Андріанова**. Створенню і підтримці експозиції, розвитку природничої і екологічної освіти завжди сприяли Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, різні інститути НАН України: Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного, Інститут геологічних наук, Інститут загальної та неорганічної хімії ім. В.І. Вернадського, Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка, Інститут надтвердих матеріалів ім. В.М. Бакуля, а також Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського та деякі інші установи. Передавались колекції мінералів, хімічне обладнання і реактиви, комп'ютери, книжки, розроблена екологічна стежка. Великі ентузіасти і гостинні господарі, директори школи **В.В. Хурса** та **В.С. Чмир** нераз бували гостями Комісії та виступали на Читаннях із питаннями збереження спадщини й шанування пам'яті видатного вченого.

Садиба Вернадських на Бутовій горі у Шишаках, спроектована **Василем Кричевським** — автором проекту знаменитого будинку Полтавського губернського земства, була улюбленим місцем перебування родини. Тут гостювали професори **А.А. Корнілов** і **І.М. Гревс**, академік **С.Ф. Ольденбург**, князь **Д.І. Шаховський**. Будинок, пограбований та підпалений у 1918 році, як архітектурна споруда залишився в професійному полі зору архітекторів Полтавщини, студентів і викладачів Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. Комісія з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вер-

Література (продовження)

15. Онопрієнко В.І. Ідеї академіка В.І. Вернадського на тлі проблем організації науки // Вісник НАНУ. — 2008. — № 9. — С. 49—53.
16. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление: ученый о новом моральном порядке / публ. подгот. В.С. Неаполитанская // Век XX и мир. — 1987. — 9. — С. 38—43.
17. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление // Сост. Ф.Т. Яншина. — М.: Наука, 1991. — 272 с.
18. Ситник К.М., Шмигоська В.В. Володимир Вернадський і Академія. Серія "Президенти Академії наук України". — Київ: Наукова думка, 2006. — 312 с.
19. Вернадський В.І. Вибрані праці. — Київ: Наукова думка, 2005. — 302 с.
20. Ситник К.М. Учений, мислитель, організатор науки: До 120-річчя від дня народження В.І. Вернадського // Вісник АН УРСР. — 1983. — 8. — С. 87—95.
21. Ситник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — 1-е изд. / АН УССР. — К.: Наук. думка, 1984. — 236 с.
22. Добров Г.М., Онопрієнко В.І. В.І. Вернадський — організатор науки на Україні // Вісн. АН УРСР. — 1988. — 3. — С. 81—92.
23. Онопрієнко В.І., Депенчук Л.П. Організація науки — державне управління чи самоврядування // Вісн. АН УРСР. — 1993. — 1. — С. 23—32.
24. Матвєєва Л.В., Ковальчук Л.В. Щоб вижила академія // Вісн. АН України. — 1993. — 2. — С. 82—88.
25. Храмов Ю.О., Руда С.П., Кучмаренко В.А. Перший рік академії // Вісн. АН України. — 1993. — 10. — С. 12—31.
26. Ситник К.М., Багнок В.М. Він бачив через століття // Вісн. НАН України. — 2003. — 2. — С. 51—62.
27. В.І. Вернадський. Громадян. Вчений. Мислитель. Праці вченого та література про нього з фондів Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського Академії наук України: Бібліогр. покажчик. / Уклад. С.О. Задоя, І.А. Певзнер / АН України, Коміс. з розробки наук. спадщини акад. В.І. Вернадського, ЦНБ ім. В.І. Вернадського. — К.: Наук. думка, 1992. — 95 с.

надського разом із Президією НАН України робила кілька спроб з організації її відбудови. Розроблений професором, к. арх. **В.М. Губарем** та **Ж.І. Іщенко** проект реконструкції садиби [35] розглядався на різних засіданнях Комісії (1994, 2008, 2009, 2012 рр.). Останніми роками у м. Полтаві працює Благодійний фонд В.І. Вернадського (з 1994 р.) [36], співорганізатором якого є Комісія, і який підтримує тісні зв'язки з НАН України. Слід сподіватися на позитивні перспективи відновлення садиби В.І. Вернадського на Бутовій горі, бо давно опрацьовані архівні матеріали, готова проектна документація, і НАН України зацікавлена у цьому проекті.

Останнім часом розвиваються дослідження діяльності академіка В.І. Вернадського на Полтавщині, де він досить плідно не тільки відпочивав упродовж 1896—1917 рр., але й працював над вченням про живу речовину, екскурсав, працював у Полтавському природничо-історичному (краєзнавчому) музеї, обмірковував свої роботи у листопаді 1917 — травні 1918 років. Пошуки матеріалів для підготовки великої публікації про перебування і дослідження вченого на Полтавщині розпочалися Комісією та місцевими дослідниками ще наприкінці 90-х років ХХ століття. Межрегіональні науково-практичні конференції, що досить регулярно організовуються у містах Кременчуці, Полтаві і підтримуються Комісією, сприяли не тільки популяризації ідей вченого в галузі організації освіти, природознавства і філософського світогляду, але й стимулювали на нові наукові пошуки та звернення до першооснов. У 2008 році вийшла друком книга "**В.І. Вернадський і Полтавщина**" [37], що змальовує коло його спілкування, подає нові, раніше неопубліковані праці та листи, а також бібліографію видань, присвячених зв'язкам вченого з цим краєм. У Полтавському, Кременчуцькому краєзнавчому музеях розгорнуто експозиції, присвячені В.І. Вернадському, а с.н.с. **О.О. Ігнатенком** видана "**Кременчуцька бібліографія В.І. Вернадського**" [38].

Готуючись до святкування 150-річчя від дня народження академіка В.І. Вернадського, наукова гро-

мадськість України вийшла на новий рівень осмислення знань щодо ідей та наукової спадщини геніального вченого, продуктивної суспільної діяльності та далекоглядних передбачень. Його дивовижно глибоко-сучасне сприйняття проблем та завдань науки, символом і уособленням якої він став, залишається невичерпним джерелом для розвитку багатьох галузей науки. Видання НАН України ювілейної серії "**Вибраних наукових праць академіка В.І. Вернадського**" під керівництвом Редакційної ради на чолі з академіком **Б.Є. Патеном** є важливим кроком для нового погляду на постать великого В.І. Вернадського. Ініційоване Комісією з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського ще у 2008 році, видання вийшло у семи томах (з 2011 р.). Видруковані томи насичені тематично об'єднаними працями, документами і архівними матеріалами, більшість з яких стосуються наукового і духовного зв'язку вченого з Україною, були тут написані або є найбільш важливими для розуміння його ідей та поглядів. Багато думок В.І. Вернадського не можна звести до спрощених схем і рішень, вони нетривіальні та часто новаторські. У монографії "**В.І. Вернадський: Наука. Філософія. Чоловік**" [39, 40] д.ф.н. **І.І. Мочалова** та д.ф.н. **В.І. Онопрієнка**, одного із членів Комісії, розглядається специфіка розуміння проблем наукового світогляду. Ця робота дала поштовх для аналізу взаємин науки і держави, процесів проникнення науки в державне життя, необхідності історичного аспекту в будь-якому науковому дослідженні, а також повернення до розгляду концепції ноосфери.

Зі вшануванням ювілею академіка В.І. Вернадського, загостренням питань розробки стратегії свідомого управління взаємодії суспільства і природи, виходу із кризи, спостерігається повернення до витоків вчення про біосферу і її подальший розвиток, а також переосмислення інтелектуальної спадщини вченого [41—43]. Вивчення розвитку філософської думки В.І. Вернадського, філософські засади осмислення та узагальнення ним даних різних наук — геології, геохімії, історії, загальної біології, займає все

Література (продовження)

28. В.І. Вернадський. Вчений. Мислитель. Громадянин. Праці вченого та література про нього з фондів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського: Бібліогр. покажчик. / Уклад. **Л.В. Беляєва, Л.С. Новосьолова** та ін. / НАН України, НБУВ. — К.: Академперіодика, 2003. — 260 с.
29. **Багров М.В., Ена В.Г., Лавров В.В., Седин М.О., Филимонов С.Б.** В.І. Вернадський і Крим: люди, места, события. — К.: Либідь, 2004. — 312 с.
30. Из эпистолярного наследия В.И. Вернадского. Письма украинским академиком Н.П. Василенко и А.А. Богомольцу / Сост. **С.Н. Киржаев, В.А. Толстов**; ред. **К. М. Сытник** / АН Украины, Комис. по разработке науч. наследия акад. В.И. Вернадского, ЦНБ им. В.И. Вернадского, Центр. гос. архив-музей лит-ры и иск-ва УССР. — К., 1991. — 46 с.
31. Из эпистолярного наследия В.И. Вернадского. Письма В.И. Липскому (1919-1936) / Сост. **Т.В. Андрианова, М.В. Шевера**; ред. **К. М. Сытник** / АН Украины, Комис. по разработке науч. наследия акад. В.И. Вернадского, науч.-просвет. общ-во "Ноосфера". — Киев-Кременчуг, 2002. — 27 с.
32. Из эпистолярного наследия В.И. Вернадского. Письма А.В. Фомину (1929-1934) / Сост. **М.В. Шевера**, вступ. статья **К.М. Сытник, Т.В. Андрианова** / НАН Украины, Комис. по разработке науч. наследия акад. В.И. Вернадского, Ин-т ботаники им. Н.Г. Холодного НАНУ. — К., 2010. — 25 с.
33. Переписка с математиками / Сост. **В. М. Кратко**, МГУ им. М.В. Ломоносова. — 1996. — 112 с.
34. **Мазурок О., Пеняк П., Шевера М.** Про угорську Русь / вступ. стаття **К.М. Ситник** / Коміс. НАН України по розробці наук. спадщини акад. В.І. Вернадського, Ужгородський нац. ун-т, Ін-т українознавства ім. І.П. Крип'якевича НАН України, Ін-т ботаники ім. М.Г. Холодного НАН України, Закарп. обл. тов. охорони пам'яток історії та культури. — Ужгород, 2003. — 94 с.
35. **Губарь В.М., Іщенко Ж.І.** Про відновлення садиби В.І. Вернадського на Бутовій горі // Полтав. археологіч. збірник. — 1994. — 3. — С. 132—136.
36. **Пятаченко В.І., Горик А.В.** Тропой Вернадського на Бутовій горі // Ноосфера. — 2003. — 16. — С. 40—42.
37. В.І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія / Уклад. **В. М. Самородов, С. Л. Кигим**; наук. ред. **К. М. Ситник** / Полтав. держ. аграр. акад., Полтав. краєзн. музей,

більше місце у працях дослідників [44, 45]. Хибне сприйняття суті і проблем екології, ролі живої речовини у функціонуванні біосфери, концепції ноосфери вже давно активно обговорюється членами Комісії [41, 43, 46, 47]. Розвиваючи біосферні підходи і розуміючи важливість живої речовини для життя на Землі, останнім часом академіком **К.М. Ситником** і д.б.н. **О.О. Протасовим** запропоновано започаткувати нову наукову дисципліну — диверситологію, як "науку про біорізноманіття, що визначається не лише за сумою елементів, але й за їхньою частотою і відносною густиною" [42]. Об'єктом цієї науки є склад і кількісні співвідношення біотичних елементів екосистем, біомів і живого покриву Землі (живої речовини). Притримуючись цих поглядів і звертаючись до вчення В.І. Вернадського про живу речовину, **О.О. Протасов** у своїй спеціалізованій монографії [48] аналізує проблеми окремого і цілісного в системі біосфери на прикладі гідросфери, підкреслює значення "пленок суцільності життя" на межі середовищ, про які ще писав геніальний учений.

Нові напрямки природознавчих пошуків торкаються і ноосфери як якісно нового еволюційного етапу розвитку біосфери, якому притаманні геологічні та соціальні фактори розвитку. В.І. Вернадський писав, що "біосфера ХХ століття превращается в ноосферу, создаваемую прежде всего ростом науки, научного понимания и основанного на ней социального труда человечества" [17]. Тому поряд з виробничою діяльністю людини на сьогодні не менш важлива для прогресивного розвитку і наукова складова. Ідеологія ноосферизму може запанувати в Україні в разі, якщо держава організує розробку та втілення стратегії сталого розвитку за умов глобалізації на 20—25 років [41]. Біоцентризм, як результат розвитку екологічного мислення, викликів сьогодення, має спонукати не тільки до вивчення живого, але й до відповідальності кожного за збереження та виживання всього живого на Землі.

Закладені видатним ученим В. І. Вернадським ідеї не вичерпані. Наше завдання їх вивчати і творчо розвивати, якнайширше втілюючи у життя.

УКРАИНА, РОДНАЯ МОЯ СТОРОНА

Украина, родная моя сторона,
Века ты уже погибаешь ...
Но борешься, бьешься, бедняжка, одна,
И в этой борьбе изнываешь ...
В минуту гибели крайней твоей
Детей твоих дух пробуждался,
Старались свободу найти от цепей
И ум их тобой восхищался.
Но дела вести до конца не могли
И вновь начинались раздоры ...
Врагам твоим снова они помогли
И вновь появлялись кондоры.
Кондоры — враги разрывали тебя,
И дети врагами являлись,
Не многие, верно до гроба любя,
Течению волн покорялись.
Но в этих немногих вся сила твоя —
Они втихомолку старались,
И в годину бедствий, родная моя,
Враги твои вновь изгонялись ...
Опять начались раздоры, борьба,
Враги твои снова являлись.
Такая, родная, Твоя уж судьба ...
Судьбе мы всегда покорялись.

18.10.1880 р.

Рукопис вірша Володимира Вернадського (архів РАН) вперше був опублікований у монографії **Ситника К.М., Апанович Е.М., Стойка С.М. "В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине"** (1984) [21].■

Література (закінчення)

Полтав. від-ня Укр. ботан. т-ва. — Полтава : Полтав. літератор, 2008. — 260 с. — (Історико-бібліографічна серія "Постаті аграрної та біологічної науки Полтавщини: факти, документи, бібліографія"; кн. 5).

38. **Игнатенко А.А.** Кременчугская библиография академика В.И. Вернадского. — Кременчуг: ПринтЛюкс, 2008. — 112 с.

39. **Мочалов И.И., Оноприенко В.И.** В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. — Кн. 1. Наука в исторических и социальных контекстах. — М.: ИИЕТ им. С.И. Вавилова РАН, 2008. — 408 с.

40. **Мочалов И.И., Оноприенко В.И.** В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. — Кн. 2. Наука и ее инструментарий: логико-методологические аспекты.—К.: "Информ.-аналит. агенство", 2012. — 631 с.

41. **Ситник К.М., Чопик В.І.** Биоцентризм і глобалізм // Вісн. НАН України. — 2009. — 12. — С. 8—12.

42. **Ситник К.М., Протасов О.О.** Міжнародний рік біорізноманіття та перспективи розвитку диверситології // Вісн. НАН України. — 2010. — 3. — С. 13—15.

43. **Голубець М.А.** Кілька постулатів академіка В.І. Вернадського як заповіт всесвітньому людству на ХХІ століття (з погляду еколога) // Вісн. НАН України. — 2012. — 10. — С. 12—25.

44. **Бевз Т.А.** Наука і "науковий світогляд" у дискурсі світобачення Володимира Вернадського // Наукові записки Київського університету туризму економіки і права. Серія: філософські науки / Гол. ред. В.С. Пазенок. — К.: КУТЕП, 2011. — 8. — С. 95—107.

45. **Бевз Т.А.** Філософський світ ідей академіка Володимира Вернадського // Наукові записки Київського університету туризму економіки і права. Серія: філософські науки / Гол. ред. В.С. Пазенок. — К.: КУТЕП, 2011. — 9. — С.5—21.

46. **Ситник К.М.** Ноосфера: міфи і реальність // Вісн. НАН України. — 2003. — 5. — С. 45—53.

47. **Дідух Я.П.** В.І. Вернадський і сучасна екологія // Вісн. НАН України. — 2003. — 5. — С. 53—59.

48. **Протасов А.А.** Жизнь в гидросфере. Очерки по общей гидробиологии. — К.: Академперіодика, 2011. — 704 с.